

Rozdział I. Zagadnienia wstępne

§ 1. Wprowadzenie

W piśmiennictwie karnoprocesowym od wielu lat wskazywano na liczne wady w obowiązującym w Polsce modelu postępowania przygotowawczego i sądowego. Były to przede wszystkim:

- 1) niewydolność istniejącego modelu postępowania przygotowawczego powodująca przedłużanie całego postępowania karnego, a przez to uniemożliwiająca zakończenie sprawy w rozsądnym terminie i naruszanie art. 6 ust. 1 EKPC;
- 2) prymat postępowania przygotowawczego wobec rozprawy głównej, ponieważ wszystkie czynności w postępowaniu przygotowawczym są protokołowane i mogą być następnie – i z reguły są – odtwarzane w sądzie oraz mogą stanowić podstawę faktyczną orzeczenia;
- 3) wykonywanie zdecydowanej większości czynności dowodowych w postępowaniu przygotowawczym i utrwalanie ich w protokołach, ujawnianych następnie na rozprawie i kształtujących dowodową podstawę orzekania;
- 4) uzależnienie rozstrzygnięć sądowych od wyników postępowania przygotowawczego i w konsekwencji wzrost znaczenia dowodów uzyskanych na tym etapie, jako przesadzających o odpowiedzialności oskarżonego;
- 5) ponawianie przez sąd wszystkich czynności dowodowych postępowania przygotowawczego, co wpływa na długość całego postępowania, gdyż ukształtowanie postępowania sądowego wymaga ponownego przeprowadzenia dowodów, które zostały już przeprowadzone w poprzedzającym je stadium procesu;
- 6) brak w pełni kontradyktoryjnej rozprawy głównej, skoro przewodniczący musi dążyć do wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy, przejmując w ten sposób funkcje oskarżycielskie;
- 7) odstępowanie na rozprawie głównej od bezpośredniego przeprowadzania dowodów i szerokie ujawnianie oraz wprowadzanie jako dowo-

- dów protokołów policyjnych, zrównanych w ich znaczeniu dowodowym z protokołami prokuratorskimi i sądowymi;
- 8) możliwość ujawniania i wprowadzania do postępowania karnego jako dowodów informacji uzyskanych w toku czynności operacyjnych.

Zob. referat pt. „Model postępowania przygotowawczego i sądowego” przedstawiony przez *J. Skorupkę* w dniu 30.3.2010 r. podczas zorganizowanej przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego konferencji poświęconej pożądanym kierunkom zmian w dziedzinie prawa karnego procesowego, w zakresie modelu postępowania przygotowawczego i sądowego.

W 2009 r. powołano Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego, działającą przy Ministrze Sprawiedliwości, która miała za zadanie przygotowanie gruntownej nowelizacji przepisów postępowania karnego.

Zob. Tekst dokumentu Komisji z 8.12.2009 r. – „Priorytety Komisji w dziedzinie prawa karnego procesowego”, <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisjeko-dyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego-2009-2013/konferencje/rok-2010/download,72,5.html>.

W ramach prac Komisji Kodyfikacyjnej przeprowadzono trzy tematyczne konferencje dotyczące: modelu postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego, stosowania środków przymusu w procesie karnym oraz modelu kontroli instancyjnej i pozainstancyjnej.

Wstępny projekt nowelizacji Kodeksu postępowania karnego i niektórych innych ustaw opublikowano w lutym 2011 r. i poddano go konsultacjom środowiskowym. Skutkiem tego było pojawienie się rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw (Druk sejmowy Nr 870).

- 2 Głównym celem nowelizacji Kodeksu postępowania karnego było prze-modelowanie postępowania jurysdykcyjnego w kierunku większej kontradiktoryjności postępowania poprzez:

- 1) redukcję znaczenia postępowania dowodowego prowadzonego na etapie przygotowawczym z jednoczesnym zwiększeniem roli kontradiktoryjnego wyjaśniania faktów przed sądem;
- 2) prze-modelowanie postępowania sądowego w ten sposób, że główny ciężar postępowania dowodowego będzie spoczywał na stronach, nie na sądzie, jak dotychczas, zdaniem ustawodawcy: „sąd powinien pełnić rolę raczej biernego arbitra, który po przeprowadzeniu przez strony dowodów, uprzednio wnioskowanych przez strony i dopuszczonych przez sąd, wyda sprawiedliwe rozstrzygnięcie”;
- 3) wprowadzenie reguły, zgodnie z którą sąd będzie mógł przeprowadzać dowód z urzędu jedynie w wyjątkowych przypadkach;

- 4) nowe zasady dopuszczania i przeprowadzania dowodów przed sądem;
- 5) wprowadzenie reguły, zgodnie z którą wraz z aktem oskarżenia nie przesyła się sądowi całych akt postępowania przygotowawczego, a jedynie akta w takim zakresie, w jakim zawierają materiały wspierające oskarżenie;
- 6) wykluczenie możliwości dokonania zwrotu sprawy prokuratorowi w celu poszukiwania dowodów i wskazanie, że zwrot może nastąpić zwłaszcza w sytuacji niedokonania w postępowaniu przygotowawczym czynności, które są obligatoryjne, a konwalidacja nie jest w postępowaniu sądowym możliwa lub powodowałaby znaczne trudności;
- 7) szeroki dostęp do obrony z urzędu na etapie postępowania sądowego, niezależny od statusu materialnego oskarżonego, tak by udział obrońcy stał się w postępowaniu sądowym regułą.

Drugą grupę zmian stanowiły przepisy zawierające propozycje daleko idących możliwości zawierania porozumień procesowych. Miały one prowadzić do usprawnienia i przyspieszenia postępowania, dzięki stworzeniu prawnych ram szerszego wykorzystania konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego i w szerszym zakresie wykorzystaniu idei sprawiedliwości naprawczej, także dzięki nowemu ujęciu instytucji mediacji. Zmiany te obejmowały:

- 1) rozszerzenie możliwości wnioskowania przez prokuratora o skazanie bez rozprawy na wszystkie występki (art. 335 KPK);
- 2) przyznanie oskarżonemu możliwości wnioskowania o skazanie bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 338a oraz 387 § 1 KPK);
- 3) zabezpieczenie zasady poufności postępowania mediacyjnego poprzez wprowadzenie zakazu przesłuchiwania mediatora jako świadka co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego prowadząc postępowanie mediacyjne;
- 4) możliwość nadania klauzuli wykonalności ugodzie zawartej w postępowaniu mediacyjnym;
- 5) rozszerzenie prowadzenia mediacji na sprawy o wykroczenia;
- 6) dodanie w Kodeksie karnym nowego art. 59a, który umożliwiał umorzenie postępowania na wniosek pokrzywdzonego, jeżeli sprawca, który nie był uprzednio skazany za przestępstwo umyślne z użyciem przemocy, naprawił szkodę lub zadośćuczynił wyrządzonej krzywdzie.

Kolejna grupa zmienianych przepisów dotyczyła stosowania w postępowaniu karnym środków zapobiegawczych, a w szczególności tymczasowego aresztowania. Ustawa zawierała przepisy, których celem jest ograniczenie możliwości zbyt długiego stosowania tymczasowego aresztowania,

3

głównie jednak do czasu wydania pierwszego wyroku w sprawie. Ustawa miała również za zadanie dostosowanie polskiej procedury karnej do wymogów wynikających z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, szczególnie w zakresie przepisów dotyczących prawa do obrony i udziału oskarżonego w rozprawie głównej.

Ustawa zmierzała do zapobiegania przewlekłości postępowania, poprzez istotne zmiany polegające na ograniczaniu składu sądu orzekającego zarówno na rozprawie, jak i na posiedzeniu oraz poprzez nowy kształt przepisów dotyczących postępowania odwoławczego, umożliwiający szersze orzekanie reformatoryjne, a tym samym ograniczający kasatoryjność tego postępowania przyczyniającą się dotychczas do przedłużania postępowania karnego.

Powyższe zmiany zostały zawarte w ustawie z 27.9.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247 ze zm.), zmienionej ustawą z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21) oraz ustawą z 20.2.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 396).

W czasie trwania *vacatio legis* wiele zmian zawartych w wyżej powołanej ustawie było krytykowanych, szczególnie tych odnoszących się do postępowania przygotowawczego. Prokuratura zwracała uwagę, że zmiany w Kodeksie postępowania karnego nie idą w parze ze zmianami w ustawie o prokuraturze, co w konsekwencji nie pozwoli na pełną realizację przepisów kodeksowych.

Zastrzeżenia do rozwiązań zawartych w nowelizacji mieli także sędziowie, szczególnej krytyce poprzez prymat zasady prawdy materialnej, poddawany był art. 167 i 168a KPK, o czym szczegółowo poniżej.

Mimo różnorodnych zastrzeżeń przepisy zmieniające Kodeks postępowania karnego i równolegle Kodeks karny, Kodeks karny skarbowy, a także Kodeks wykroczeń i postępowania w sprawach o wykroczenia weszły w życie 1.7.2015 r.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1.7.2015 r. nie obowiązywała zbyt długo, bowiem 27.1.2016 r. pojawił się rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Druk sejmowy Nr 207). Prace nad projektem ustawy prowadziła Komisja Nadzwyczajna do spraw zmian w kodyfikacjach. W dniu 24.2.2016 r. przedstawiła ona swoje sprawozdanie (Druk sejmowy Nr 276). Komisja wprowadziła do projektu ustawy ponad 60 poprawek. Drugie czytanie projektu ustawy odbyło się na posiedzeniu Sejmu w dniu 10.3.2016 r. W trakcie drugiego czytania zgłoszono 40 poprawek

(Druk sejmowy Nr 2981-A). W trzecim czytaniu Sejm przyjął cztery z poprawek zaproponowanych w drugim czytaniu (oznaczone jako Nr 20, 34, 35 oraz 40). Następnie Sejm już w dniu 11.3.2016 r. przyjął ustawę wprowadzającą zmiany w Kodeksie postępowania karnego i niektórych innych ustawach, z kolei w dniu 29.3.2016 r. Prezydent podpisał ustawę, która weszła w życie 15.4.2016 r.

Analizując przebieg postępowania legislacyjnego szczególną uwagę zwraca pospieszność procedowania nad przedłożoną nowelizacją oraz bardzo krótki okres *vacatio legis*, co w konsekwencji budzi wątpliwości w zakresie zasad ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz przyzwoitej legislacji, stanowiącej element koncepcji państwa prawnego wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP.

Zob. B. Mandylis, Opinia do ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Druk sejmowy Nr 104) z 15.3.2016 r., Kancelaria Senatu. Biuro Legislacyjne.

Przyjęta ustawa (Dz.U. z 2016 r. poz. 437) odeszła w dużej części od regulacji zawartych w nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie z dniem 1.7.2015 r., bowiem jej zasadniczym założeniem była zmiana modelu postępowania karnego, mająca na celu przywrócenie aktywnej roli sądu w toku procesu. Powrócono zatem do obowiązującego przed dniem 1.7.2015 r. modelu procesu karnego zachowującego nadrzędność prawdy materialnej w stosunku do zasady kontrydiktoryjności.

Z modyfikacją tych zasad procesowych łączy się zmiana redakcyjna przepisu art. 2 § 1 pkt 1 KPK, wyznaczającego cel postępowania w zakresie zasady trafnej reakcji karnej oraz konieczność powrotu do poprzedniej formuły reguły *in dubio pro reo* opartej na art. 5 § 2 KPK, według której należy dążyć do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy, a dopiero w razie niemożności usunięcia istniejących wątpliwości – rozstrzygnąć je na korzyść oskarżonego.

Zmianie ulegają też reguły przeprowadzania dowodów w toku postępowania, co wyraża się w zmianie jednego ze sztandarowych przepisów reformy lipcowej, czyli art. 167 KPK. Ustawa przywraca bowiem poprzednie brzmienie art. 167 KPK, który nakazuje sądowi uzupełnianie inicjatywy dowodowej stron poprzez przeprowadzanie dowodów z urzędu w każdym wypadku, gdy jest to niezbędne dla wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy.

Dowody przeprowadzane są niezależnie od sposobu ich wprowadzenia do procesu przez organ procesowy, z zachowaniem szerokiej sfery aktywności stron postępowania, co oznacza przywrócenie poprzednio obowiązującego

jących w tej materii przepisów m.in. art. 352, art. 366 § 1, art. 370 § 1–3, art. 376 § 2 i 3, art. 389, 391 i 393 KPK.

Przywrócenie kontradyktoryjno-inkwizycyjnego modelu postępowania jurysdykcyjnego spowodowało powrót do modelu postępowania obowiązującego do 30.6.2015 r., w szczególności w zakresie formalnej kontroli aktu oskarżenia (art. 337 KPK), zwrotu sprawy prokuratorowi w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia (art. 344a KPK), zobowiązania prokuratora do przedstawienia dowodów (art. 396a KPK).

Zmianie uległ przepis art. 168a KPK, który wprowadził zakaz dowodowy związany z okolicznościami uzyskania dowodu. Przepis dopuszcza możliwość korzystania z dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, dyskwalifikując jedynie dowody uzyskane w wyniku zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu, pozbawienia wolności albo uzyskanych w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych.

Ustawa wprowadziła ponownie przepis pozwalający traktować zagrożenie surowością kary jako samodzielną podstawę stosowania tymczasowego aresztowania (art. 258 § 2 KPK) oraz stanowi, że tymczasowe aresztowanie nie może być stosowane, jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku (do 14.4.2016 r. – 2 lat).

Z przywróceniem modelu rozprawy głównej obowiązującego do 30.6.2015 r., funkcjonalnie połączone było przywrócenie rozpoznawczego kształtu postępowania przygotowawczego, przewidującego w szerokim zakresie utrwalanie dowodów dla sądu.

Aktywna w odniesieniu do inicjatywy dowodowej rola sądu, a tym samym fakt, że postępowanie przygotowawcze nie będzie już prowadzone wyłącznie w celu zebrania materiału pozwalającego na stwierdzenie zasadności wniesienia aktu oskarżenia, przywraca konieczność sprawowania przez sąd merytorycznej kontroli nad zakresem i przebiegiem tego postępowania (por. art. 344a KPK).

W konsekwencji w zakresie postępowania przygotowawczego, podobnie jak w odniesieniu do stadium jurysdykcyjnego, powrócono do unormowań obowiązujących do 30.6.2015 r., przy pozostawieniu niektórych zmian wprowadzonych po tym dniu, które przyczyniać się mają do usprawnienia postępowania.

Ustawa wprowadziła możliwość pozostawienia bez rozpoznania wniosku o wyłączenie sędziego opartego na tych samych podstawach faktycznych co wniosek wcześniej rozpoznany (art. 41a KPK).

Ustawodawca zrezygnował także z przewidzianej w art. 80a i 87a KPK zasady ustanowienia obrońcy i pełnomocnika z urzędu wyłącznie w efek-

cie zgłoszenia takiego żądania, bez względu na sytuację majątkową i rodzinną wnioskodawcy, jednocześnie zapewnienie obrońcy i pełnomocnika tzw. osobom niezamożnym będzie odbywało się, jak dotychczas, na podstawie art. 78 § 1 KPK.

W art. 213 § 1a KPK ustawa wprowadziła fakultatywność uzyskiwania informacji z systemu teleinformatycznego ministra właściwego do spraw finansów publicznych, dotyczącej stosunków majątkowych i źródeł dochodu oskarżonego, w tym prowadzonych i zakończonych postępowań podatkowych, na podstawie aktualnych danych znajdujących się w tym systemie.

Jednak jedną z najistotniejszych zmian jakie niosła za sobą nowela Kodeksu postępowania karnego z 15.4.2016 r. było wprowadzenie w Kodeksie postępowania karnego nowego rozdziału 55a, zawierającego regulację nadzwyczajnego środka zaskarżenia w postaci skargi na wyrok sądu odwoławczego. Skarga ta wnoszona jest do Sądu Najwyższego i charakteryzuje się ograniczonym zakresem kognicji (naruszenie przez sąd odwoławczy art. 437 KPK lub uchybienia określone w art. 439 § 1 KPK) oraz uproszczonym trybem jej rozpoznawania (na posiedzeniu bez udziału stron – art. 539e § 1 KPK).

Należy zaznaczyć, że zmiany Kodeksu postępowania karnego nie zakończyły się na 15.4.2016 r. Kolejne nowelizacje były wprowadzane kolejnymi regulacjami, tj.:

- 1) ustawą z 22.6.2016 r. o zmianie ustawy – Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 1020 ze zm.);
- 2) ustawą z 10.6.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2016 r. poz. 1070 ze zm.);
- 3) ustawą z 16.11.2016 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 2138);
- 4) ustawą z 15.12.2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2016 r. poz. 2261);
- 5) ustawą z 16.11.2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o Krajowej Administracji Skarbowej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1948);
- 6) ustawą z 10.2.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 244);
- 7) ustawą z 23.3.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 768);

- 8) ustawą z 23.3.2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 773);
- 9) ustawą z 12.7.2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 1452);
- 10) ustawą z 10.1.2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 201);
- 11) ustawą z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2018 r. poz. 5);
- 12) ustawą z 9.11.2017 r. o zmianie ustawy o niektórych uprawnieniach pracowników urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz funkcjonariuszy i pracowników urzędów nadzorowanych przez tego ministra oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 106);
- 13) ustawą z 8.12.2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2018 r. poz. 138).

Zawarte w powyższych ustawach regulacje odnoszące się do procesu karnego zostały omówione w poszczególnych działach podręcznika.

§ 2. Definicja procesu karnego

4 „Prawo karne procesowe”, „proces karny”, „procedura karna”, „postępowanie karne” to pojęcia, które mimo różnych znaczeń dość często używane są synonimicznie. Jest to jednak duże uproszczenie, gdyż są między nimi różnice, które można zauważyć w prezentowanych poniżej stanowiskach. Stąd też dla lepszego rozumienia tematyki przedstawiamy niektóre definicje wyrażane w doktrynie.

5 **Prawo karne procesowe**, zdaniem *P. Kruszyńskiego*, jest to zespół norm prawnych, które regulują postępowanie w sprawach o przestępstwo i służą realizacji norm prawa karnego materialnego. Według *S. Waltosia*, to „zbiór norm prawnych regulujących proces karny, zaś **proces karny** to zespół prawnie uregulowanych czynności, które mają na celu wykrycie przestępstwa i jego sprawcy, osądzenie go za przestępstwo i ewentualne wykonanie kary, środków karnych oraz środków zabezpieczających”.

A. Murzynowski wyróżniał zaś trzy znaczenia procesu karnego:

- 1) jako teoretyczną wizję będącą systemem poglądów na sposób ukształtowania postępowania karnego skierowana do twórców ustawy;
- 2) jako ustanowiony i obowiązujący teoretyczny wzorzec postępowania karnego, który powinien być przestrzegany w praktyce;

- 3) jako proces karny w znaczeniu rzeczywistym – praktyczna działalność organów ścigania.

Z kolei **procedura karna**, zdaniem *S. Waltoś*, jest pojęciem szerszym od procesu karnego i swym zakresem, oprócz norm prawa procesowego, obejmuje obyczaje, sposoby stosowania prawa, a więc reguły postępowania.

Zob. *A. Murzynowski*, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994, s. 13–15; *S. Waltoś*, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, s. 16–17.

Termin „**postępowanie karne**” również nie jest traktowany przez przedstawicieli doktryny w sposób jednolity. *M. Cieślak*, uważa, że postępowanie karne jest to „prawnie uregulowana działalność zmierzająca do wykrycia i ustalenia czynu przestępnego i jego sprawcy, do osądzenia go za ten czyn i ewentualnego wykonania kary i innych środków reakcji karnej”.

M. Cieślak, O pojęciu przedmiotu procesu karnego i w sprawie tzw. „podstawy procesu”, PiP 1959, z. 2, s. 246; także *J. Grajewski* (red.), Prawo karne procesowe. Część ogólna, Warszawa 2009, s. 2.

Inni natomiast stoją na stanowisku, że postępowanie karne w stosunku do definicji procesu karnego ma węższy zakres i najczęściej dotyczy części procesu (wycinka procesu karnego) i czynności podejmowanych w jego poszczególnych stadiach, np. postępowanie przygotowawcze, postępowanie odwoławcze, postępowanie przyspieszone.

Zob. więcej *B. Bienkowska*, *C. Kulesza*, *P. Kruszyński* (red.), *P. Piszczyk*, *S. Pawelec*, Wykład prawa karnego procesowego, Białystok 2012, s. 19; *S. Waltoś*, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, s. 21; *Z. Świda* (red.), Postępowanie karne. Część ogólna, Warszawa 2008, s. 13.

Niektórzy autorzy zawężają definicję procesu czy postępowania karnego do czynności podejmowanych przez właściwe, powołane w tym celu organy państwowe, w celu realizacji odpowiedzialności karnej wynikającej z prawa karnego materialnego.

Zob. *W. Daszkiewicz*, Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, Bydgoszcz 2008, s. 16.

W dalszej części tego opracowania terminy te stosowane są naprzemiennie.

Na zakończenie rozważań terminologicznych należy się odnieść do znaczenia określenia „postępowanie karne *sensu largo*” i „postępowanie karne *sensu stricto*”.

Pierwsze z nich obejmuje swym zakresem, oprócz właściwego postępowania karnego, postępowanie karne wykonawcze, postępowanie w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe oraz postępowanie w sprawach o wykroczenia. Kolejne natomiast odnosi się wyłącznie do regulacji zawartych w Kodeksie postępowania karnego.

Należy podkreślić, że termin postępowanie karne, którym posługuje się ustawodawca w art. 1 KPK nie obejmuje swym zakresem postępowania karnego wykonawczego, mimo że posłkowo stosuje się przepisy Kodeksu postępowania karnego (art. 1 § 2 KKW). Analogicznie rzecz się ma z postępowaniem w sprawach o wykroczenia.

§ 3. Funkcje procesu karnego

7 W doktrynie w różny sposób definiuje się funkcje procesowe. Można jednak przyjąć, że najważniejsze są cztery z nich:

- 1) **funkcja regulacyjna (porządkująca)**, polegająca na tym, że przepisy procesu karnego wyznaczają pewien porządek procesowy, m.in. przez ustalenie sekwencji czynności prawnych, wskazanie praw i obowiązków uczestników postępowania karnego, określenie formy przeprowadzanych czynności;
- 2) **funkcja prakseologiczna (instrumentalna)** jest oparta na słynnej maksymie „historia nauczycielką życia”. Wieki doświadczeń związanych z prawem karnym procesowym dają możliwość uniknięcia wcześniejszych błędów. W konsekwencji wiele norm zawartych w prawie karnym procesowym ma charakter celowościowy, a przez to wskazujący najlepsze rozwiązania podnoszące efektywność realizacji celów procesu;
- 3) **funkcja gwarancyjna** wyraża się w zapewnieniu prawnej ochrony praw jednostki w procesie, i to zarówno oskarżonego, jak i pokrzywdzonego. Ponadto, jak podkreśla się w doktrynie, wyznacza granice swobody w działaniach podejmowanych przez organy procesowe, nie pozwalając im na bezpodstawne ingerowanie w prawa i wolności obywatelskie;
- 4) **funkcja materialnoprawna** uwidocznia się we wpływie procesu karnego na prawo karne materialne. Może się on przejawiać w unicestwieniu realizacji norm praw karnego materialnego, np. zakazy dowodowe mogą zaprzepaścić możliwość dotarcia do prawdy, co może skutkować umorzeniem postępowania.

Dodatkowo regulacje procesowe odnoszą się czasem do zagadnień, które powinny być unormowane przez przepisy prawa materialnego, np. przesłanki warunkowego umorzenia postępowania, odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu.

Zob. szerzej *S. Waltoś*, *Proces karny*, s. 22; *T. Grzegorzczuk, J. Tylman*, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 43–44.

§ 4. Cele procesu karnego

Cele postępowania karnego zostały uregulowane w art. 2 § 1 pkt 1–4 **8** KPK, zgodnie z którym przepisy Kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności;
- 2) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego;
- 3) uwzględnione zostały prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności;
- 4) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

Ad 1. Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 11.3.2016 r. odstąpiła od zmiany wprowadzonej w zakresie art. 2 § 1 pkt 1 KPK nowelizacją z 27.9.2013 r., według której przypisanie winy w sensie procesowym było niemożliwe, jeżeli przed sądem nie zostały przedstawione dowody potwierdzające winę. Chodziło tu o osobę, której nie udowodniono winy, a nie o osobę obiektywnie niewinną.

W piśmiennictwie wskazywano, że sąd nie będzie musiał stwierdzić, że oskarżony jest niewinny, aby wydać wyrok uniewinniający. Wystarczy, aby oskarżyciel nie mógł mu udowodnić winy, czyli przedstawić przed sądem dowodów wskazujących na jego winę. Ciężar dowodu spoczywa na oskarżycielu publicznym, prywatnym i posiłkowym (szerzej na ten temat przy zasadzie domniemania niewinności).

Zob. *P. Hofmański*, *Wielka reforma Kodeksu postępowania karnego 2013*, *Forum Prawnicze* 2012, Nr 4, s. 16.

Wiązało się to z ówczesnym brzmieniem art. 167 KPK, który przewidywał inicjatywę dowodową sądu w szczególnie uzasadnionych, wyjątkowych przypadkach, ale nawet wówczas ciężar dowodu nigdy nie obciążał sądu.

Obecnie cel wyróżniony w art. 2 § 1 pkt 1 wyraża się poprzez dyrektywę **trafnej reakcji karnej**, zgodnie z którą:

- 1) nikt niewinny nie poniesie odpowiedzialności;
- 2) nikt winny nie powinien ponosić odpowiedzialności większej, niż na to zasługuje;
- 3) nikt winny nie powinien uniknąć odpowiedzialności;
- 4) nikt winny nie powinien ponosić odpowiedzialności mniejszej, niż na to zasłużył.

M. Cieślak, Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa 1984, s. 213–214.

Ad 2. Kolejny cel związany jest z prawidłowym stosowaniem norm prawa karnego materialnego, dotyczących kar, środków karnych, tzw. środków probacyjnych czy też zabezpieczających. W ten sposób wyraża się funkcje: ochronną i prewencyjną prawa karnego materialnego. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że słuszne zastosowanie norm prawa karnego materialnego prowadzi do osiągnięcia stanu **sprawiedliwości materialnoprawnej**, która traktowana jest jako jeden z celów procesu obok **sprawiedliwości proceduralnej**, mającej zrodzić w stronie procesowej przekonanie, że organy procesowe zrealizowały wszystkie czynności dokładnie i zgodnie z prawem.

S. Waltoś, Proces karny, s. 24–25.

Celem wymienionym w art. 2 § 1 pkt 2 jest nie tylko zwalczanie, ale także zapobieganie przestępstwom poprzez ujawnianie okoliczności sprzyjających popełnianiu przestępstw oraz umacnianie poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego. W tym miejscu zatem należałoby się odnieść do **instytucji sygnalizacji** zawartej w art. 19 KPK, której celem jest wskazanie istnienia nieprawidłowości oraz jej usunięcie.

- 9 W razie stwierdzenia zatem w postępowaniu karnym poważnego uchybienia w działaniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, zwłaszcza gdy sprzyja ono popełnieniu przestępstwa, sąd, a prokurator w postępowaniu przygotowawczym, mają obowiązek zawiadomić o tym uchybieniu organ powołany do nadzoru nad daną jednostką organizacyjną, a w razie potrzeby – także organ kontroli. Jeśli uchybienia ujawni policja, to powiadamia o tym prokuratora.

Zawiadamiając o uchybieniu, sąd lub prokurator może zażądać nadesłania w wyznaczonym terminie wyjaśnień i podania środków podjętych w celu zapobieżenia takim uchybieniom w przyszłości. W sytuacji gdy organ nie otrzyma w wyznaczonym terminie owych wyjaśnień, może nałożyć na kierownika organu zobowiązanego do wyjaśnień karę pieniężną w wysokości do 10 000 zł. Na postanowienie sądu o nałożeniu kary pieniężnej przysługuje zażalenie do sądu wyższej instancji, zaś zażalenie na postanowienie prokuratora rozpoznaje sąd rejonowy, w którego okręgu toczy się postępowanie.

Zob. więcej *J. Karaźniewicz*, Instytucja sygnalizacji w polskim procesie karnym, Toruń 2015.

Ad 3. Bardzo istotne, z punktu widzenia zabezpieczenia praw pokrzywdzonego, jest uwzględnienie w postępowaniu karnym prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. Treść art. 2 § 1 pkt 3 KPK zmieniono ustawą z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21), która implementowała większość regulacji zawartych w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L 315/2012, s. 57) oraz dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z 13.12.2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338/2011, s. 2), która ma na celu podniesienie standardów ochrony pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sytuacjach transgranicznych.

Ustawa określa zasady, warunki i zakres stosowania środków ochrony i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka oraz osób im najbliższych, jeżeli w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego lub świadka albo postępowaniem karnym skarbowym z udziałem świadka istnieje zagrożenie dla życia lub zdrowia tych osób (art. 1 OchrŚwiadU).

Środki ochrony i pomocy zawarte w ustawie mogą być stosowane przed wszczęciem postępowania karnego lub karnego skarbowego, a także w toku podjętych czynności operacyjno-rozpoznawczych lub postępowania sprawdzającego (art. 307 KPK), jeżeli zagrożenie życia lub zdrowia ujawni się w tym samym czasie co podejmowane czynności (art. 1 ust. 2 OchrŚwiadU).

Do środków ochrony i pomocy według art. 3 ust. 1 OchrŚwiadU należą:

- 1) ochrona na czas czynności procesowej;
- 2) ochrona osobista;
- 3) pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu.

10 Środków ochrony i pomocy udziela komendant wojewódzki (Stołeczny) Policji, w którego okręgu mają miejsce pobytu pokrzywdzony, świadek lub osoby im najbliższe, wobec których ma być stosowany środek ochrony lub pomocy (art. 3 ust. 2 OchrŚwiadU).

Trafnie ujęto to w judykaturze, podkreślając, że rzetelny proces karny, który zabezpiecza prawo do obrony oskarżonego, winien też być rzetelny wobec pokrzywdzonego.

Zob. uchw. SN z 21.12.1972 r. (VI KZP 64/72, OSNKW 1973, Nr 2–3, poz. 18).

Uwzględnienie interesów pokrzywdzonego widoczne jest w wielu regulacjach kodeksowych m.in. art. 11 § 1, art. 23a, 49a, 54, 55, 59, 299, 300 § 2, art. 387 KPK. Już samo zaznaczenie w art. 299 § 1 KPK, że pokrzywdzony i podejrzany są stronami, wzmacnia jego pozycję. Ponadto wspomniana rzetelność przejawia się w wielu uprawnieniach, którymi dysponuje pokrzywdzony, m.in. możliwość dochodzenia różnymi drogami procesowymi odszkodowania za szkodę wynikłą z przestępstwa, złożenia skargi subsydiarnej, a także skorzystania z mediacji, która wbrew pozorom nie jest wyłącznie korzystna dla oskarżonego (podejrzanego), bowiem pokrzywdzony oprócz możliwego uzyskania sposobu naprawienia szkody ma również sposobność do uzyskania informacji, dlaczego został ofiarą, do ujrzenia ewentualnej skruchy ze strony oskarżonego (podejrzanego). Psychologiczna strona mediacji jest tutaj równie ważna jak aspekt procesowy.

11 **Instytucja mediacji** została uregulowana w art. 23a KPK. Jej zadaniem jest rozwiązywanie konfliktu między pokrzywdzonym a oskarżonym (podejrzanym), zaistniałego w wyniku popełnionego przestępstwa. Mediację prowadzi osoba nazywana mediatorem, który pomaga podczas negocjacji, ale bez narzucania konkretnych rozwiązań zainteresowanym stronom.

Nowelizacja z 27.9.2013 r. zmodyfikowała przepisy dotyczące instytucji mediacji. Obecnie skierowanie sprawy do mediacji może nastąpić z inicjatywy organów procesowych: prokuratora lub innego organu prowadzącego postępowanie w postępowaniu przygotowawczym, a w jurysdykcyjnym – sądu lub referendarza sądowego **za zgodą pokrzywdzonego i oskarżonego (podejrzanego) bądź z inicjatywą pokrzywdzonego i oskarżonego (podejrzanego)** (art. 23a § 1 KPK).

Zgodę na mediację odbiera organ kierujący sprawą do mediacji lub mediator po wyjaśnieniu oskarżonemu i pokrzywdzonemu celów i zasad postępowania mediacyjnego.

Pokrzywdzony lub oskarżony mogą cofnąć do zakończenia postępowania mediacyjnego wyrażoną wcześniej zgodę na mediację. O możliwości cofnięcia zgody organ kierujący sprawę do mediacji lub mediator powinni pouczyć uczestników mediacji. W momencie cofnięcia zgody postępowanie mediacyjne ulega przerwaniu, gdyż jest oparte na zasadzie dobrowoli.

Przesłankami do skierowania sprawy do mediacji są: ewentualny 12
pozytywny wynik mediacji, który może się przełożyć na końcowe rozstrzygnięcie, oraz chęć ze strony zainteresowanych, czyli pokrzywdzonego i oskarżonego (podejrzanego). Obecnie podjęcie mediacji jest możliwe nie tylko w sytuacji ewentualnego warunkowego umorzenia postępowania, ale także skazania poza rozprawą, dobrowolnego poddania się karze, zawarcia ugody w postępowaniu prywatnoscargowym, ale w każdym przypadku, jeśli organ uzna to za celowe. Skierowanie sprawy do mediacji może więc nastąpić w każdym czasie i w każdej sprawie, w postępowaniu przed sądem zarówno I, jak i II instancji. Warto zaznaczyć, że art. 53 § 3 KK nakazuje brać pod uwagę wyniki mediacji bez względu na rodzaj kary czy środka karnego.

Mediację prowadzi instytucja lub osoba godna zaufania. Niedopuszczalne jest, aby postępowanie mediacyjne prowadziła osoba, co do której w konkretnej sprawie zachodzą okoliczności wyłączające ją z udziału w postępowaniu (art. 40 i 41 § 2 KPK), czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, a także aplikant do tych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. W zakresie wyłączenia wymienionych podmiotów art. 42 KPK stosuje się odpowiednio.

Mediatorowi udostępnia się akta sprawy w zakresie niezbędnym do prowadzenia postępowania mediacyjnego.

Postępowanie mediacyjne powinno trwać maksymalnie miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego. 13
Mediacja ma zatem charakter czynności nieprocesowej, której wyniki będzie można wykorzystać w procesie karnym.

Po przeprowadzeniu mediacji należy sporządzić sprawozdanie z wyników postępowania mediacyjnego. Należy to do podmiotu prowadzącego mediację. Jeżeli podczas mediacji została zawarta ugoda, to jest ona załącznikiem do sprawozdania, które przedstawia się organowi, który wcześniej skierował sprawę do mediacji. Ugoda musi być podpisana przez oskarżonego, pokrzywdzonego i mediatora.

Ugoda zawarta w postępowaniu mediacyjnym ze względu na nowelizację art. 107 KPK jest obecnie tytułem egzekucji sądowej po nadaniu jej